

İnsanlık Onurunu Koruma ve Kıрма Arasında Hayırseverlik Anlayışı*

Adnan ADIGÜZEL*

İnsanlık Onurunu Koruma ve Kıрма Arasında Hayırseverlik Anlayışı

Özet ▶ İnsanların sahip oldukları maddi ve manevi her şey Allah tarafından emanet olarak verilmiştir. İnsan, Allah katında kendisine verilen emanetleri kullanma şekli konusunda hesaba çekilecektir. İnsanlara emanet olarak ihtiyaçlarından daha fazla nimet verilmiş ve sadece Allah'a şükretmesini emredilmiştir. İnsanların Allah'ın verdiği nimetlere şükretmesi ancak gerektiğinde gerektiği kadar başkalarıyla paylaşarak gerçekleşecektir. İnsan, sahip olduğu nimetleri paylaşırken (başkalarına iyilik yaparken) bunu insan onurunu kırmadan en uygun şekilde yapmalıdır. Yine iyilik yapmanın Allah'ın kendisine yüklediği bir görev olduğunu unutmamalıdır. Bu anlayışla hareket ederek yaptığı iyiliği başa kakmamalı ve iyilik yaptığı kişiyi minnet altında bırakmaktan kaçınmalı, nimeti verenin Allah olduğu bilinciyle hareket etmelidir. Bunu sağlamanın en önemli yollarından biri iyiliğin gizli yapılmasıdır. Bugün teknolojinin de yardımıyla iyilik yapan ve kendisine iyilik yapılan kimselerin birbirini görmediği ve tanımadığı yeni modeller geliştirilmelidir. Bu yazıda bu konuyla ilgili öneriler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İyilik, hayırseverlik, insan onuru, paylaşma.

The Concept Of Charity: Preserving Or Harming Human Honour

Abstract ▶ Everything that people have, whether material or spiritual, was bestowed upon them by Allah as temporary entrustments. People will be questioned before Allah in the afterlife with regard to how they used those entrusted gifts given to them. People have been given Godly gifts in abundance and just commanded to be thankful to Allah in return. Being thankful to Allah for His gifts to us involves sharing them with others at appropriate amounts when necessary. When they share their possessions with others for charity, people must do that with utmost care without dishonouring the recipients. People must bear in mind that doing charity is their duty to Allah. Acting upon this understanding,

* Bu metin, 19-21 Nisan 2013'te Konya'da gerçekleştirilen Hz. Muhammed ve İnsan Onuru Sempozyumu'nda 'İslam Nasıl Bir Hayırseverlik Modeli Öneriyor? İnsanlık Onurunu Koruma ve Kıрма Arasında Hayırseverlik Anlayışı' başlıklı tebliğin gözden geçirilmiş şeklidir.

* Doç.Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi.

one must not remind the recipient about one's charity or favour, must avoid keeping the recipient obliged to them and must be conscious of the fact that all our possessions have been given to us by Allah and ultimately belong to Him. The best way to succeed in this is to make our donations to others secretly. Nowadays with the help of technology, new models must be developed where the charity giver and the recipient do not know each other's identity. The present paper deals with suggestions about this.

Key Words: Favour, charitableness, human honour, sharing.

Giriş

Hayırseverliğin insanların sahip olduğu her türlü değerle yapılması esastır. İnsanlar bilgilerini, tecrübelerini, emeklerini vb. maddi ve manevi her türlü imkânlarını ortaya koyarak iyilikler yapabilirler. Ancak burada daha çok mal ile yapılan hayırseverlik üzerinde durulacaktır.

Hayırseverlik, Arapça hayır ve Türkçe sevme kelimelerinin birleştirilmesiyle, hayır yapmayı sevme işi anlamında kullanılmıştır. 'Hayır' kelimesinin birçok anlamı olmakla birlikte genel olarak, iyi, iyilik, fayda ve iyi iş gibi anlamlarda kullanılır. Hayırseverlik ise, yoksullara, düşkünlere, zayıflara yani yardıma muhtaç olanlara ya da herkese, iyilik ve yardım etmeyi sevmek, bu yolda çaba sarf etmek demektir.¹ Bu kelimenin anlamına uygun olarak insanların iyiliği ve ihtiyaçlarının görülmesi için çalışan kişilere hayırsever denilmiştir.

Hayırseverlik toplumumuzda değişik şekillerde tezahür etmektedir. Bazen bir kişinin bir takım ihtiyaçlarını karşılamak, bazen de bir çeşme, köprü, aşevi vb. bir yapıyla insanların yararlanmalarını sağlamak şeklinde ortaya çıkabilmiştir. Sonuçta farklı şekillerde, insanlar veya diğer bütün canlılar için bir fayda/menfaat elde edecekleri ve sıkıntılarını giderecek işler yapmak hayırseverliktir. Hayırseverler bütün bunları yaparken şahsî olarak hiçbir dünyevî beklenti içinde olmamalıdır. Yaptıkları bu işlerle başkaları için bir hayır, bir iyilik ve menfaat sağlamaya çalışmalıdır. Yine ortaya çıkan iyilik ve menfaatin sevgiyle ve istekle yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla nasıl ve ne şekilde olursa olsun zorla, dünyalık bir menfaat gözetilerek yapılan işler için hayır, bunları yapanlara da hayırsever denilemez.

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1996. Yine *Hayırhablık* kelimesine bakılmalı.

Yalnız Allah'ın rızasını bekleyerek yardım etme, verdiğini başa kakmama, kendi hoşlanmadığımız şeyleri Allah rızası için vermeye kalkışmama, yardımın gizli yapılmasının daha iyi olduğu anlayışı gibi hususlar bu konuda Kur'an'ın bizlere yönelttiği emir ve tavsiyelerdendir. Bunlar aynı zamanda Kur'an'da Müslümanlara 'en güzel örnek'² olarak gösterilen Hz. Muhammed tarafından hayata geçirilen ahlaki erdemlerdendir. Kur'an ve Sünnet rehberliğinde yaşamayı hedefleyen Müslümanlar, tarih boyunca kendilerine insan onurunu (izzet-i nefis) kırmadan yardım yapmaya özen göstermişler, bunu sağlamak için çeşitli kurumlar oluşturmuşlardır. Bu anlamda muhtaçların her türlü ihtiyacını düşünen hayırseverler, her alanda binlerce vakıf kurarak, hiçbir eziklik ve borç altında kalmadan, ihtiyaç sahibi herkesin bu kurumlardan yararlanmasını sağlamışlardır. Bu anlamda binlerce vakıfla birlikte Anadolu'da yaygın şekilde gördüğümüz 'sadaka taşları' uygulaması, ihtiyaç sahibi olan kişilerin başkaları karşısında ezilmesi ve minnet altında kalması riskini ortadan kaldırmayı hedefleyen en güzel örneklerdendir. Bu uygulamayla '*sağ elin verdiğini sol elin görmeyeceği*' ideal yardım şekillerinden biri hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Temelleri Kur'an ayetleri ve peygamberimizin uygulamalarına dayanan İslam medeniyeti, iyilik yaparken insan onurunu kırıcı her türlü halin ortadan kaldırılmasını şart koşmuştur. Bu anlamda aşevi, misafirhane, han, çeşme, hastane gibi kimseden kimlik bile sorulmadan herkese ücretsiz hizmet veren kurumlar oluşturulmuştur. Yine diğerkâmlık, cömertlik, isâr, infak, ihsan, karz-ı hasen, affedicilik, kanaatkârlık, sabır, misafirperverlik, dayanışma, tevazu gibi değerler Müslümanlar için en önemli ve Müslümanlığın belirleyici kavramları olmuştur. Bu kavramların canlı bir şekilde yaşatılmasıyla 'onurlu ve sadece Allah'a hamd eden ve sadece Allah'a boyun eğmesi gerektiğine inanan bir toplum' oluşturulması hedeflenmiştir.

İnsanların kimseye muhtaç olmadan yaşaması için çalışması için imkânlar hazırlamak Müslüman toplumların idarecilerinin en önemli görevlerindedir. Bunun için gelir dağılımında adaletsizliğin ortadan kaldırılması için çalışmalar yapılmalı ve insanların en iyi şekilde eğitilmesi, iş imkânlarının insanlara eşit şekilde sunulmaya çalışılması, liyakatin öncelenmesi, insanların çalışmaya teşvik edilmesi, çalışmaların karşılığının adil bir şekilde ödenmesi için günün şartlarına göre çalışmalar yapılmalıdır.

² Ahzab 33/21.

1.Kur'an'a Göre İnsan Onurunu Koruma Çerçevesinde Hayırseverlik

1.a.Kur'an'a Göre 'Mal' Anlayışı

Kur'an, yerde ve gökte ne varsa hepsinin Allah'a ait olduğunu sık sık hatırlatır. Allah kendisine ait olan bütün bu varlıkları insanlara emanet olarak vermiştir. İnsan kendisine emanet olarak verilen zenginliklerin Allah'ın emaneti olduğunu, emanetin teslim zamanı gelince tekrar sahibine iade edileceğini unutmamalıdır. İnsanın mülkiyet sahibi olması, izafi bir durumdur. İnsanın gücü ve otoritesi sınırlı olduğundan kendisini mutlak mülkiyet sahibi olarak görmesi çok anlamsız, boş bir iddiadan öteye geçmez. Hakiki anlamda mülkiyet sahibi olan Allah'tır ve o da mülkünü dilediğine, dilediği kadar emanet etmektedir. Yoksa O'nun hükümlerinde ortağı yoktur.³

Allah insanı mal sahibi olmaya düşkün olarak yaratmıştır.⁴ Mal ise dünya hayatının süsü ve insan için dünyadaki en önemli imtihan araçlarından biridir. İnsan, mala olan sevgisine rağmen sahip olduğu mallardan Allah yolunda harcamalıdır.⁵ Yani insanın sevap kazanma ve ahirette kurtulanlardan olmasının yolu sevdiği, değerli kabul ettiği malları Allah için harcamaktan geçmektedir.⁶ Allah'ın kendilerine emanet ettiği zenginlikleri, emanet sahibinin istediği gibi kullanan insanlar imtihanı kazanacak, emanet aldıklarını kendi malı sanıp, emanet edeni unutan ve keyfi davrananlar da imtihanlarını kaybedeceklerdir.⁷ Müslümanlar bu bilinçle hareket ederek, kendilerine verilen bütün nimetlere emanet gözüyle bakmışlardır. Büyüklerimiz evini, çocuğunu, tarlasını ve hatta canını Allah'ın emaneti olarak ifade ederler. Nasılsın? sorusuna hayatta olduklarının bir ifadesi olarak 'Emaneti gezdiriyoruz.' diye cevap verirler. Bu durum, Kur'an'ın Müslüman top-

³ Âl-i İmran 3/26; İsrâ 17/111; Hacc 22/65; Yunus 10/14; Fatır 35/39. Bu konudaki yorumlar için bk. Taleğani, Mahmut, *İslam ve Mülkiyet*, Ter. Ahmet Saidoğlu, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1989, 123-127.

⁴ Turgay, Nurettin, *Kur'an'da Mal Kavramı* (Ankara: Fecr Yayınları, 2006), s. 37-41.

⁵ Kehf 18/46; Hadid 57/20; Âl-i İmran 3/14; Bakara 3/177; İnsan 76/8.

⁶ Âl-i İmran 3/92.

⁷ Hümeze104/1-9.

luma kazandırdığı bir anlayışın ifadesinden başka bir şey değildir. Kur'an, 'Göklerin ve yerin mirası zaten Allah'a ait değil mi?'⁸ diyerek insanın Allah'ın kendisine emanet olarak verdiklerini hayır yolunda harcamamasını garipsemiştir.

Kur'an, mal ve güçle ilgili doğru ve yanlış bakış açılarını çeşitli şekillerde açıklamaktadır. Bu anlamda Süleyman peygamberin her türlü zenginlik, güç ve kudrete erişmiş olduğu anda, 'Bunlar Allah'ın beni nankörlük mü, yoksa şükür mü edeceğimi denemek için verdiği şeylerdir. Kim şükrederse kendisi için şükreder, kim de nankörlük ederse bilsin ki Allah kimsenin şükrüne muhtaç değildir.' dediği nakledilmiştir.⁹

Kur'an'da olumsuz örnek anlamında verilen örneklerden biri Karun'dur. Karun, kendisine insanların hayal bile edemeyeceği zenginlik verilmesine karşılık, bu zenginliğin emanet edilmiş değerler olduğunu reddedip 'Bütün bunlara ben aklımı kullanarak eriştim.' demiştir. Bunun üzerine Allah tarafından bir anda her şeyinin yok edilip elinden alınmak suretiyle, onun bu iddiasının ne kadar yanlış ve boş bir iddia olduğu gösterilmiştir.¹⁰

Aslında Karun'un hali, insanların dünya malına düşkünlükteki genel karakterinin bir göstergesidir. Ancak insanın sahip olduğu her şey, dünya hayatının gelip geçici süsünden başka bir şey değildir. Allah'ın imtihan için verdiği bu imkânlarla kimin daha güzel iş yapacağını denemektedir.¹¹ Allah'ın kendisine verdiği imkânları Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için bir vesile sayıp, gizli ve açık hayırlı işler için çalışanlar imtihanı kazananlardan olacaklardır.¹²

Kur'an'da bu konuda sunulan diğer bir olumsuz örnek de, Kalem ve Kehf surelerinde anlatılan bahçe sahipleridir. Her iki surede de anlatılan bahçe sahipleri Allah'ın kendilerine emanet olarak verdiği mülkiyeti kendilerinin kabul etmişler ve buralardan ihtiyaç sahibi başka insanların yararlanmasını engellemek için çalışmışlardır. Ancak Allah, onların kendilerinin sandığı bahçeyi yerle bir ederek

⁸ Hadid 57/10.

⁹ Neml 27/40.

¹⁰ Kasas 28/76-82.

¹¹ Kehf18/7, 45, 46; el-Mülk 67/1, 2.

¹² Ra'd 13/22.

ellerinden almıştır.¹³ Sonuçta bu kıssalarla da, Allah'ın her şeyin sahibi olduğu ve bunları dilediğine emanet edeceği ve dilediği zaman da geri alacağı mesajı verilmiştir. Zira bu misalle her şeyin sahibinin Allah¹⁴ olduğu inancı pekiştirilmiştir.

Bakara suresinin 195. Ayeti mealen: 'Allah yolunda mallarınızı harcayın, kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın; iyilik edin, çünkü Allah iyilik edenleri sever.' şeklindedir. Bu ayette açık bir şekilde insanlara verilen malların Allah yolunda gereği gibi harcanmaması insanın kendi eliyle kendisini tehlikeye atması olarak değerlendirilmiştir. Aslında Karun'un ve bahçe sahiplerinin yaptıkları kendi elleriyle kendilerini tehlikeye atmanın dünyadaki tezahüründen başka bir şey değildir. Ancak Kur'an'ın vadettiği ahiret azabı daha şiddetli ve daha sürekli olacaktır.¹⁵

İnsanları yeryüzünün halifesi yapan yüce Allah mülkünü (mallarını ve egemenlik gücünü/fırsatını) kullarından dilediğine verecek, dilediğinden geri alacak ve onları sürekli olarak imtihan etmeye devam edecektir.¹⁶ 'O Allah sizi yeryüzünün halifeleri yapmıştır. Size verdiği şeylerle (nimetlerle) sizi denemek için bazılarınızı bazılarınıza derecelerle üstün kılmıştır.'¹⁷

1.b.Ne şekilde harcamalı, Nasıl İyilik yapılmalıdır?

Sahip olduğumuz imkânların Allah'ın lütfu ve imtihan için verdiği nimetler olduğunu düşünerek harcamalarımızı da bu bilinçle yapmamız gerekmektedir. Bütün harcamalarımızda Allah'ın rızasının olup olmadığı, harama götüren bir durum olup olmadığı en önemli dikkat etmemiz gereken ölçü olmalıdır. Haram sayılan ya da harama götüren bir yolda harcanan imkânlar ve nimetler, nimeti veren Allah'a karşı bir nankörlük ve emanete ihanet olarak düşünülmelidir. Çünkü verilen her imkân ve nimet helal sınırlarını aşmadan kullanılmalıdır. Bu sınırlar içinde kullanıldığı sürece sevap kazanılacak, bu helal sınırı aşılınca da günah kazanılmış olacaktır. Bütün harcamalarımızdaki temel mantık bu olmalıdır.

¹³ Kalem 68/17-32; Kehf 18/32-44. Bu konuyla ilgili yorumlar için bk. Şeker, Mehmet, *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara, DİB Yayınları, 2007, 38-44.

¹⁴ Âli İmran 3/26; Şurâ 42/12.

¹⁵ Tâhâ 20/127.

¹⁶ Âl-i İmran 3/26.

¹⁷ Enam 6/165.

Burada asıl üzerinde duracağımız konu ise daha çok mallarımızdan başkaları için harcamalarımız ve yardımlarımızdaki ölçü ve şekildir.

İyilik yapmak için sahip olunan mallardan harcama konusunda en düşük miktar zekât miktarıdır. Ancak Kur'an sürekli olarak bunun üstüne çıkmayı teşvik etmiştir. Bu konudaki son hedef, sahip olunan her şeyin Allah'tan geldiği, Allah'ın bir emaneti olduğu bilinciyle sonuna kadar Allah yolunda harcanmasıdır. İslamiyet'in nasıl yaşanması gerektiği konusundaki en önemli ve birinci örnek olan Hz. Muhammed, dünyalık anlamında çok büyük servetler miras bırakabileceği halde, vefat ettiğinde hiçbir miras bırakmamıştır.

Her insanın (iyilik yapma) kapasitesi farklıdır ve bundan dolayı da bütün insanlardan aynı şeyleri beklememek gerekmektedir. Ancak herkes asgari sınır olan zekât seviyesi altına düşmemeli, bu seviyeyi aşmak için daima gayret edilmeli, yeri geldikçe vermekten çekinmemelidir. Allah'ın verenlerin mallarını dünya ve ahirette bereketlendireceği unutulmamalıdır.¹⁸

İnsan, sahip olduğu malları kendisi ve etrafındaki yakınları ve diğer muhtaç olan herkes için harcamakla yükümlüdür. Bunu yaparken de sadece Allah'ın rızasını gözetmelidir. 'Hayır' yolunda harcama yaparken, Allah'ın kendisine verdiklerini tekrar 'Allah'a verdiğini' düşünerek yapmalıdır. İnsan, hayırsever olarak verdiği her şeyi aslında Allah'a vermekte olduğunu düşünmelidir. Çünkü verdiklerinin karşılığını gerçek anlamda Allah'tan alacaktır.¹⁹

İnsan, sahip olduğu mallardan başkalarına verdiklerini kendisinin rahatlıkla kabul edebileceği nitelikte olan mallarından vermelidir. '*Kendisine bile layık görmediği*' şeyleri Allah için başkasına vermeye kalkışmamalıdır.²⁰ Yani, insanın gerçek anlamda malından harcayarak iyilik yapmış olması için sevdiği şeylerden infak etmesi gerekmektedir.²¹

¹⁸ Bakara, 2/261, 268, 276.

¹⁹ İnsan 76/11.

²⁰ Bakara 2/267.

²¹ Âl-i İmran 3/92.

Yine Kur'an, insanların bu konuyu daha iyi anlamaları için, hayır yolunda harcamalarını '*Allah'a borç verme*' olarak ifade etmiştir.²² İnsan, bir iyilik yaparken Allah'a borç verme anlayışıyla yaptığı işi, sadece Allah için yapmalı, iyilik yaptığı kişilerden her hangi bir karşılık beklememeli ve olabilecek en güzel şekilde yapmalıdır.²³

İnsan doğal olarak iyiliğe, iyilikle karşılık verilmesini ister ve bunda da haklıdır. İyiliğe iyilikle karşılık verilmelidir.²⁴ Ancak iyiliğe, iyilikle karşılık veremeyen, hatta daha da kötüsü, iyilik yapan kişiye çok ağır gelecek işlere karışan bir kişiye, iyilik yapmamak üzere yemin etmek, Kur'an tarafından kabul edilmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu konuda:

"İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere mallarından vermeyeceklerine (iyilik yapmayacaklarına) yemin etmesinler; bağışlasınlar, hoş görsünler. Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah bağışlayandır, esirgeyendir."²⁵ buyrulmuştur.

İslam tarihi kaynaklarında bu konuyla ilgili olarak aktarılan rivayetlere göre, Hz. Ebu Bekir Mıstah b. Üsâse'ye fakirliği ve akrabalığından dolayı sürekli yardım ederdi. Hz. Aişe'yle ilgili olarak ifk olayı ortaya çıkınca bu konuda Mıstah, Hz. Aişe ve ailesini (Peygamberimiz ve Hz. Ebu Bekir...) incitecek şekilde ileri geri konuşmalar yapmıştır. Bu olaydan bir müddet sonra Kur'an-ı Kerim'in Hz. Aişe'nin temizliği ve suçsuzluğunu ortaya koymasına üzerine, Hz. Ebu Bekir kendilerini çok üzmüş olan bu olaya, ileri geri konuşarak ve dedi kodu yaparak destek olan Mıstah'a bir daha iyilik yapmayacağına yemin etmiştir.²⁶ İşte böyle bir durumda bile iyilikten vazgeçmeye yönelmek Kur'an tarafından kabul edilmemiştir.

²² Bakara 2/245; Hadid 57/11, 18; Tegâbü'n 64/17.

²³ İnsan 76/8-10.

²⁴ Rahman 55/60.

²⁵ Nur 24/22

²⁶ İbn Hişam, Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Yayınlayan, Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebî, Beyrut 1936, III, 314-316; Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir (ö. 310/922), *Tarihu Taberî Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk*, Yayınlayan, Nevaf el-Cerrah, Beyrut, 2003, II, 425-427; es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, Ter. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1995, IV, 221.

Burada asıl vurgulanan şey, iyiliğin sadece Allah için yapılması, bundan dolayı da muhatabı kim olursa olsun ihtiyaç sahiplerine iyilik yapılmaya devam edilmesi gerektiğidir. İyilik yapılandan kötülük görülse bile iyilik sürdürülmelidir. Çünkü iyilik Allah'a yapılmakta ve karşılığı da Allah'tan beklenmelidir. Bir atasözümüzde bu durum şöyle özetlenmiştir. "İyilik yap, denize at. Balık bilmezse Hâlık bilir." İyilik yapma mantığının ayarlanması gereken asıl ayar da bu olmalıdır. Yani, her şeye rağmen, ihtiyaç sahibine iyilik yapılmaya devam edilmelidir.

Bakara suresinde (262-274. ayetlerde) malların hayır (iyilik) için harcanması ve bunun nasıl yapılması gerektiği açık bir şekilde anlatılmıştır. Bu ayetlere göre:

a. İyilik için verilen mallar sadece Allah rızası için verilmelidir.

b. Yapılan iyilikler başa kakılmamalıdır. Çünkü başa kakılan iyilik boşa gidecek ve üstelik bizi zarara uğratacaktır. Yani başa kalkılan iyilik, insanın malını verdiği halde sevap yerine günah kazanması anlamına gelmektedir.

c. Güzel bir söz söylemek, iyilik yapıp başa kakmaktan çok daha değerli ve daha güzeldir.

d. Allah rızası için iyilik yapmak, malını ihtiyaç sahiplerine vermek, malın yüzlerce kat artırılması anlamına gelmektedir.

e. İnsan Allah için ihtiyaç sahiplerine mallarından verirken, mallarının iyilerinden, beğendiği, hoşlandığı kısmından vermelidir.

f. Şeytan, malların Allah yolunda harcamayı engellemek için insanları fakirlikle korkutur. Ancak ona aldanmamak gerekir. Çünkü malların Allah yolunda vermek malların temizlenmesi ve bereketlenerek yüzlerce kat artması demektir.

g. Müslümanlar mallarından utandıklarından dolayı kimseden bir şey istemeyen, yüzsüzlük etmeyen, ancak kendilerinin ferasetleriyle tanıyacakları kişilere de vermelidirler.

h. İyilik yaparken duruma göre, açıktan ya da gizli şekilde iyilik yapılabilir. Ancak iyiliğin gizli bir şekilde yapılması daha makbul bir iyilik şeklidir.

1. Mallarını sadece Allah rızasını gözeterek harcayanlar kıyamet günü korku ve üzüntü çekmeden Allah tarafından ödüllendirileceklerdir.²⁷

Kur'an genel anlamda mal sahiplerinin mallarında ihtiyaç sahiplerinin hakkı olduğunu hatırlatmış ve malların sadece belli bir kesimin elinde dolaşıp durmasını kabul etmemiştir.²⁸ İnsanların temizlenmesi için mallarından ihtiyaç sahiplerine sarf etmeleri gerektiğini bildirmiştir.²⁹

Kur'an'da defalarca emredilen 'zekât verme' emri de temizliği ifade eden bir anlama sahiptir. İnsan malından vererek her türlü manevi kirden temizlenecek ve bu vesile ile ahirette kurtulandan olabilecektir. Bu konuda cimrilik edenler ahirette en ağır şekilde cezalandırılacaklardır.³⁰ Yani insanın iyi bir Müslüman olabilmesi malından vermesi ile mümkündür. Kur'an'da bu konuda onlarca ayet bulunmaktadır.³¹ Sonuç olarak bazı kimselere Allah tarafından fazladan olarak verilen mallarda ihtiyaç sahiplerinin, akrabaların ve dostlarımızın da hakkı olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bu hakkı teslim etmek, iyi bir Müslüman olmanın en önemli göstergelerindendir.³²

Tarihte ihtiyaç sahipleri içinde en kötü durumdaki sınıflardan biri olan kölelerdir. Onlarla ilgili anlatımlarda, köleliğin kaynağı olarak borçlarını ödeyememek de zikredilir.³³ İslami uygulamada ise, Müslümanların borçlulara ek süre vermesi ve borcundan vazgeçmesi gibi tavsiyeler yanında borçluyu borcundan kurtarmak için zekâttan pay ayrılmıştır. Kur'an'da zekât verilecekler içinde borçlular da sayılarak insanın borcuna karşı bütün onurunu yok eden kölelikle karşı karşıya

²⁷ Bu ayetlerden çıkarılacak sonuçlarla ilgili bir yorum için bkz. Turgay, Nurettin, *Kur'an'da Mal Kavramı* s. 149, 150.

²⁸ Zariyat, 51/19; Haşr, 59/ 7.

²⁹ Tevbe, 9/103.

³⁰ Tevbe, 9/ 34, 35; Muhammed 47/24; Müddesir, 74/41-44.

³¹ Bakara 2/177; Âl-i İmran 3/134; Müminun 23/4; Müddesir 74/44; Leyl 92/5-7.

³² Enam 6/141; İsrâ 17/26; Rum 30/38. Bu konudaki yorumlar için bk. el-Kardavî, Yusuf, *Fakirlik Problemi Karşısında İslam*, Ter. Abdulvahap Öztürk, Ankara, Nur Dağıtım, t.y. 106-109; Talagani, Mahmut, *İslam ve Mülkiyet*, 147 vd.

³³ Hatalmış, Ali, *İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik*, Ankara, Araştırma Yayınları, 2012, 193-199.

gelmesi önlenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda köle durumuna düşenlerin bu durumdan kurtarılması için de zekât vermek gerektiği ayette açıkça belirtilen konulardandır.³⁴

Müslümanların insanları çeşitli şekillerde maruz kaldıkları çaresizlikleri ve acizlikleri sebebiyle başkalarının desteğine ihtiyaç duyanlara talep etmeden destek olmaya çalışmaları gerekmektedir. Yine muhtaç durumda olanları tespit edecek kurumlar oluşturmalıdır. Ancak bunu başaramayıp talep geldiğinde de mutlaka ellerinden geldiği kadar ve yine olabildiğince talepte bulunan kişiyi incitmeden yardım etmelidirler. Yardıma ihtiyacı olanların kimseyle muhatap olmadan yardım alabileceği kurumlar oluşturmak için çalışmalar yapılmalıdır. Çünkü ihtiyacı olanların talebi olsa da, olmasa da yardım etmek Müslümanların görevlerindedir. Ayette geçen *'Allah yoluna kendilerini tamamen adanmış olduklarından dolayı yeryüzünde çalışarak rızık temin edemeyen kişilere de yardım edin. Onların durumunu bilmeyenler onları zengin sanırlar. Onlar insanlardan bir şey istemekten çekinirler. Sen onları bazı özelliklerinden tanıyabilirsin; onlar yüzüstü-arsız bir şekilde insanlardan bir şey istemekten kaçınırlar. Ne iyilik yaparsanız Allah mutlaka hepsini bilir.'*³⁵ buyrulmuştur. Bu ayette her ne kadar Ashab-ı Suffa'dan bahsedilse de buradan yola çıkarak insanların halinden anlayarak istemeseler de yardım etmeyi vazife bilmek gerektiği sonucuna varabiliriz.

2.Hz. Muhammed'in Hayırseverlikle İlgili Uygulama ve Öğütleri

Hiz. Muhammed temel ahlaki prensip olarak kendisi için istediğini Müslüman kardeşi için de istemeyen kişinin gerçek anlamda mümin sayılmayacağını bildirmiştir.³⁶ Bir kimse nasıl ki, muhtaç durumdayken yardım görmek ve bu

³⁴ Bakara 2/280; Tevbe 9/60. Hiz. Muhammed, alacaklı kişilerin borçlulara durumuna göre; müsamahalı davranması, ek süre vermesi ve borcun bir kısmından vazgeçmesi gibi kolaylıklar göstermesi konusunda tavsiyelerde bulunmuş ve bunun da Allah katında bir kurtuluş vesilesi olduğunu müjdelemiştir. Bu konudaki hadisler ve yorumlar için bk. Nevevî, Muhyiddîn, *Riyâzü's-Sâlihîn ve Tercümesi*, Ter. Kıvamüddin Burslan, Hasan Hüsnü Erdem, Ankara, Gaye Matbaası, 1981, II, 586-590; Şeker, Mehmet, *İslam'da Sosyal Dayanışma*, 62-64.

³⁵ Bakara 2/273.

³⁶ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Mugîre (ö. 256 h.) *Sahîhu Buhârî*, Yayınlayan, Kasım el-Şemmâî el-Rifâî, Beyrut, Dâru'l-Kalem, 1987, İman, 7, I, 69.

yardımları da onurunun (izzet-i nefsinin) kırılmadan yapılmasını isterse, başkalarını kendisinin yerine koyup aynı şekilde davranmalıdır.

Hz. Muhammed, bir Hadis-i şerifinde, Müminlerin bir binanın tuğlaları gibi birbirine destek olmaları gerektiğini belirtmiştir.³⁷ Bir binanın ayakta durması, binanın tuğlalarının birbirini desteklemesiyle mümkün olduğu gibi, müminler de birbirlerini destekleyerek sağlam bir bina gibi durmalıdırlar. Bunun bir gereği olarak Müminler gerektiği zaman birbirlerine yardımcı esirgememeli ve bunu da en güzel şekilde, onun sağlam duruşunu zedelemeyen, onurunu kırmadan yapmalıdır.

Hz. Muhammed, Kur'an-ı Kerim'de 'en yüce ahlaka sahip kişi'³⁸ olarak belirtilmiştir. O, İslamiyet'ten önce de insanlara her konuda yardım etmesi, cömertliği, dürüstlüğü ile ün yapmış biridir. Onun doğruluğu, yakınlarına yardımları ve destekleri, güvenilirliği ve insanları aldatmaması, emanete ihanet etmemesi, sıkıntıya düşenlerin yardımına koşması, fakirlere yardımları ve nezaketi en yakınında bulunan eşi Hz. Hatice tarafından ifade edilmiştir.³⁹

Kur'an'da insanın mala düşkünlüğüne dikkat çekilmiş, cimrilik kötülenmiş ve Müslümanlar cimrilikten sakındırılmıştır.⁴⁰ Kur'an'ın tebliğcisi olan Hz. Muhammed, eline geçen bütün malını sonuna kadar başkalarına infak etmiştir. O, bu uygulamasıyla cömertliğin zirvesine çıkmış, insanlar içinde en iyi ve en cömert olanı olarak kabul edilmiştir.⁴¹ Hz. Peygamber, Kur'an'da da belirtildiği gibi, insanın sınırsız bir şekilde mal elde etme arzusu taşıdığını, onun bu konuda hiçbir şekilde sınır tanımayacağını ifade etmiştir.⁴² Ancak o, insanın bu genel istek ve

³⁷ Buhârî, *Sahih*, Edep, Bab 558, IV, 331.

³⁸ Kalem 68/ 4.

³⁹ Buhârî, *Sahih*, Bed'ü'l-Vahy, Bab, 1, I, 59, 60.

⁴⁰ Kur'an, Âl-i İmran, 3/14; Hümeze, 104/1-3; İsrâ suresi, 17/29, 30; Muhammed 47/38.

⁴¹ Buhârî 11, *Sahih*, Edep, Bab 561, IV, 333; Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, VIII, 286. Bu konudaki yorumlar için bk. Mehmet Şeker, 28-32.

⁴² Hadis-i şerifte, insanoglunun mala olan düşkünlüğü ifade edilmiş ve iki vadi dolusu altını olsa üçüncüsünü isteyeceği, insanın gözünün ancak toprakla doyacağı belirtilmiştir. Bk. Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahih/Sünen-i Tirmîzî*, Yayınlayan, Ahmed Muhammed Şâkir, Mısır, Mektebetü Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi 1975 (2. Baskı), Kitabu'z-Zühd (27), VI, 569, 570, Hadis no: 2337.

hırsını yenerek malından başkalarına harcaması ve cimrilikten kaçınması gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Muhammed, cimriliğin Müslümanlarda kesinlikle olmaması gereken çok kötü haslet olduğunu belirtmiş, ‘*Cimrilikten uzak durun! Çünkü sizden önceki (nesiller) cimrilik sebebiyle yok olmuşlardır.*’⁴³ buyurmuştur.

Hz. Muhammed, insanın öldüğü zaman amel defterinin kapanacağını, ancak *sadakâ-i câriye* (kendisi öldükten sonra da faydalanılan kalıcı/kurumsal iyilik) sahiplerinin, arkasında faydalı ilim/kitap ve hayırlı evlat bırakanların amel defterlerinin açık kalacağını bildirmiştir.⁴⁴ Böyle kişiler ölseler bile iyilikleri devam ettiği için onlar sevap kazanmaya devam edeceklerdir.

İnsan muhtaçlara yardım ederken bu yardımı Allah’a yaptığını düşünerek hareket etmelidir. Hadis kaynaklarda Kutsî hadis olarak rivayet edilen bir haberde bu anlayış güzel bir şekilde şöyle ifade edilmiştir:

Kıyamet günü Allah hesaba çektiği kuluna ‘Ey kulum ben acıktım sen Bana yemek vermedin’ diyecek, kul ‘Ya rabbi sen acıkmazsın ki! diye cevap verecektir. Bunun üzerine Allah, benim kullarım acıkınca sen onlara yemek verseydin bana vermiş olurdun diye cevap verecektir. Aynı şekilde Allah su istediğinde su vermediğini vs. söyleyerek kulunu hesaba çekecektir.⁴⁵ Burada ifade edilmek istendiği gibi insan, etrafındaki her türlü muhtaç durumda olan kişiye imkânları ölçüsünde yardıma koşmalıdır. Bunu yaparken de yardımına muhtaç kişiye değil, yaptığı yardımın doğrudan Allah için yapıldığı bilinciyle yapmalıdır.

Hz. Muhammed, başkalarına yardımda bulunurken bunu gizli yapmanın çok önemli olduğunu vurgulamıştır. ‘*Sağ elinin verdiği sol elinin görmediği*’ kişileri, Allah’ın kıyamet günü Arşın gölgesinde ağırlayacağı en önde olan yedi sınıf insandan biri olarak müjdelemiştir.⁴⁶ İnsan yaptığı iyiliği olabildiğince gizli yaparak, bir yandan bunu sadece Allah için yaptığını göstermiş, diğer yandan da yardım alan kişinin onurunu korumuş olur. Böylece yardım eden sadece Allah’tan

⁴³ Müslim, Ebu’l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî el-Neşâbûrî (ö. 261), *Sahîbu Müslim*, Yayınlayan, Muhammed Fuad Abdulbakî, İstanbul, Çağrı Yayınları, ts. C. III, Birr, 56; Rûdânî, İmam Muhammed bin Muhammed bin Süleyman, Ter. Naim Erdoğan, *Büyük Hadis Külliyyatı*, İstanbul, İz Yayınları 2012, III, 146, 7964. Hadis.

⁴⁴ Tirmizî, *Sünen*, Kitabu’l-ahkâm (36), III, 651, Hadis no: 1376.

⁴⁵ Müslim, Sahih, C. III, Birr, 43.

⁴⁶ ez-Zebidî, Zeynuddin Ahmet b. Ahmed b. Abdullatif, *Sahîb-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh*, Ter. Kamil Miras, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969, V, 174, 175.

karşılık bekleyerek yardım etmiş, yardım alan da sadece Allah'a minnet ve şükür etmek durumunda olacaktır.

3.Kur'an ve Hz. Muhammed'in Hayırseverlik Konusundaki Uyarılarının Müslümanlardaki Yansımaları

Müslümanlar Kur'an'ın emri gereğince Allah yolunda infak etmeyi bir görev bilmişlerdir. Onların bu hassasiyeti sayesinde İslam toplumunda insanların ihtiyaç içinde kıvrınması, çaresiz kalması kabul edilemez bir durum olmuştur. Bundan da öte Müslümanlar kendi ihtiyaçları olmasına rağmen din kardeşlerine yardım etmekten geri durmamıştır. 'İsâr (إِيسَار)' olarak ifade edilen bu özellik, İslam medeniyetindeki önemli değerlerden biridir. Kur'an'da başkalarını kendilerine tercih eden müminler övgüyle anılmışlardır.⁴⁷

Kur'an'da sadece varlıklıyla değil, sıkıntılı ve imkânlarımız sınırlı olduğu zaman da elimizden geldiği kadar ihtiyaç sahipleri için harcamamız tavsiye edilmiştir. Yani başkalarına iyilik etmek için zengin olmak şart değildir. İnsan, imkânı ölçüsünde daima muhtaçlara ve ihtiyaç duyulan yerlere harcamada bulunmak, muttaki kulların vasıflarındandır. Yine insanları hoş görmek, affetmek, hatalardan dönmek, günaha ısrar etmemek, Allah tarafından bağışlanma ve içinde temelli kalınacak cennete girme sebeplerindedir.⁴⁸

Müslümanlar Kur'an'ın öğütleri ve Hz. Muhammed'in örneği ile daha İslamiyet'in ilk günlerinden itibaren mallarını Allah yolunda harcamayı kendilerine vazife saymışlardır. Bu konuda öncelikle dört halife ile ilgili anlatılan çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Müslümanlar, mallarını ellerindeki imkânlarla göre az çok demeden Allah yolunda harcamışlar, sahip oldukları çok az imkâna rağmen Allah yolunda fedakârlıkta bulunan Müslümanlar, münafıklar tarafından alaya alınarak kınanmışlardır. Ancak Allah onları desteklemiş ve bu kişilerden övgüyle söz etmiştir.⁴⁹

⁴⁷ Haşr 59/9.

⁴⁸ Âl-i İmran 3/133-136.

⁴⁹ Tevbe 9/79.

Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe gerçek anlamda iyilik makamına erişemezsiniz, iyi kimse olduğunuz ancak sevdiğiniz mallarınızdan Allah yolunda harcamakla olacaktır mealindeki ayet⁵⁰ nazil olunca Ensar'dan Ebû Talha Hz. Muhammed'e gelerek en sevdiği malının bahçesindeki tatlı su kuyusu olduğunu belirterek, bunu Allah yolunda verdiğini belirtmiştir.⁵¹ Hz. Ömer de kendisine Hayber seferi sonrasında ganimet olarak tahsis edilen ve 'Ömrüm boyunca böyle güzel ve kıymetli araziye sahip olmamıştım' diyerek bu araziye verdiği değeri belirtmiş, ancak daha sonra bu arazinin gelirini ihtiyaç sahipleri için vakfetmiştir.⁵² Sahabeden birçok kişi aynı şekilde ellerinden geldiği kadar her vesile ile Allah yolunda insanların ihtiyaçlarını gidermek için mallarından harcamışlardır. Kur'an'da onların bu harcamaları birçok yerde övgüyle anılmıştır. Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla mücadeleye destek olan müminler, bu özelliklerinden dolayı hakiki müminler olarak tanıtılmışlardır.⁵³

Hz. Muhammed'in eşi Hz. Aişe, kendisine Muaviye tarafından bir Ramazan günü hediye edilen iki kese altını hayırseverlik örneği olarak aynı gün fakirlere dağıtmış, zeytin ve ekmekten oluşan sofrasında iftar yapmıştır. O yine bir hayırseverlik örneği olarak, bir gün kendisinden yardım isteyen iki çocuklu bir anneye, elindeki tek yiyeceği olan hurmayı vererek bu konuda örnek olmuştur.⁵⁴ O, bu şekildeki davranışlarıyla peygamber terbiyesini en iyi alanlardan biri olarak bollukta ve darlıkta nasıl harcanabileceğini en güzel şekilde göstermiştir.

Yine Hz. Ali, şahadetinden üç yıl önce sahip olduğu toprakların listesini çıkararak bu arazilerin gelirlerini kölelerin azat edilmesi için vakfetmiştir.⁵⁵ Tabiiinden olan İmam-ı Azam Ebû Hanife aynı zamanda cömertliği ile de ünlü bir âlimdir. O, yardım yaptığı kişilerin teşekkürünü kabul etmemiş, yardımı kendisi yapsa da, asıl teşekkür edilmesi gerekenin Allah olduğunu hatırlatmıştır. Yani,

⁵⁰ Âl-i İmran 3/92.

⁵¹ Buharî, *Sahih*, Kitabu Tefsîru'l-Kur'an, Bab 260, VI, 362.

⁵² Zebîdî, *Sahih-i Buharî Muhtasarı*, VIII, 221, 222.

⁵³ Enfal 8/3-4, 74; Tevbe 9/111.

⁵⁴ Zebîdî, *Sahih-i Buharî Muhtasarı*, V, 159, 160.

⁵⁵ Talevani, Mahmut, *İslam ve Mülkiyet*, 137, 138.

kendisinin Allah'ın emanet olarak ve dağıtmak üzere verdiği malları dağıtan, yerine ulaştıran bir kişi olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁶

Kur'an-ı Kerim'deki emir ve tavsiyelerle Hz. Peygamberin örnekliliğini esas alan Müslümanlar tarih boyunca insanların ve diğer canlıların her alandaki ihtiyaçlarını karşılamak için birçok kurum oluşturmuşlardır. Bu anlamda oluşturulan kurumlar on binlerle ifade edilecek kadar çok ve aklımıza gelebilecek her alanı kapsayacak kadar da çeşitlidir. Başta vakıflar olmak üzere, oluşturulan bu kurumlarla insanların beslenme, barınma, konaklama, temizlik, sağlık gibi temel ihtiyaçları yanında; ibadet ve eğitim gibi ihtiyaçları da karşılanmaya çalışılmıştır. İsteyen ve ihtiyacı olan herkese hizmet sunan bu kurumlar İslam toplumunun en temel sosyal kurumlar olarak yüzyıllar boyunca hizmet etmiştir. Aynı zamanda hayvanlar için de vakıflar kurularak, hayvanların çeşitli ihtiyaçları giderilmiştir.

Vakıf sistemi, hayırseverlerin sahip oldukları mallarını Allah'ın malı olarak ilan edip insanların ya da diğer canlıların menfaatine tahsis etmesi sistemidir. Nasıl ki dağlar, deniz, hava, ırmak gibi herkesin özgürce istifade etmesine açık alanlar için Allah'ın dağı, denizi, ırmağı havası deniliyorsa, vakıf olarak ayrılan mallar da artık Allah'ın, yani Allah'ın kullarının ihtiyaçlarını karşılayacakları mallar olmuştur.⁵⁷

Vakıf kurumunun oluşmasında dinî, psikolojik sosyolojik ya da ekonomik birçok sebep vardır. Ancak dinî amiller düşünüldüğünde, ortaya çıkan bu kurumlarla kazanılan sevabın, kişiyi dünya ve ahirette huzura kavuşturması beklenmiştir. Bu kurumlarla toplumsal dengesizlikten dolayı ortaya çıkan, özellikle yoksul ve kimsesizlerin ihtiyaçlarının giderilmesi olmak üzere, ihtiyaç sahibi herkesin sorunları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. İhtiyaçların karşılanmasında şahıslar yerine kurumların devreye girmesiyle de, insan hayatının onuruyla birlikte korunması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kurumların sunduğu hizmetlerle, insanların hayatta karşılaşılabilecekleri her türlü maddi ve manevi zorluklarla çeşitli ıstırap ve sıkıntıların aşılması, hayatın yaşanılır hale getirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. So-

⁵⁶ İbn Hacer el-Heytemî, *İmam Ebû Hanîfe*, Ter. Manastırlı İsmail Hakkı, İstanbul, Misvak Neşriyat, 2009, 181-186.

⁵⁷ Vakfın tanım ve dayanakları için bk. Yediyıldız, Bahaeddin, 'Vakıf', *İA*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, XII/2; Kazıcı, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1991, 183-215.

nuç olarak vakıflar, sosyal güvenlik ve dayanışma kurumları olarak hizmet vermişlerdir.⁵⁸ Bu çerçevede vakıflar yoluyla hizmet veren binlerce hastane,⁵⁹ imarethane,⁶⁰ han, kervansaray,⁶¹ vb. kurumlarla toplumda insanların karşılaşılabileceği sıkıntılar aşılmaya çalışılmıştır. Yine özellikle köylerdeki cami yanlarında yer alan misafirhanelerle, yolcuların ve evsizlerin açıkta kalmaması sağlanmıştır. Sonuçta en uzak noktalara kadar her yerde ihtiyaç sahiplerinin istifade edebileceği bazı kurumlar oluşturulmuştur.

Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv kayıtlarına göre 27.000'den fazla vakıf senedi (vakfiye) bulunmaktadır.⁶² Bu çok değişik anlarda hizmet eden vakıflardan ilginç olacağı kabul edilenlerden bazıları Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bir kitap çalışmasıyla tanıtılmıştır.⁶³ Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

-Hastane kurduran, hastalara ilaç yapan, doktorların güzel huylu olmasını sağlamaya çalışan vakıflar

-Yaşlı fakirlere ve hastalara evinde bakım hizmeti sunan vakıflar

⁵⁸ Şeker, Mehmet, *İslam'da Sosyal Dayanışma*, 187-191, 257.

⁵⁹ **Hastahaneler:** Müslümanlar tarafından din, ırk, cinsiyet gözetilmeksizin herkese hizmet veren hastaneler kurulmuştur. Bu kurum, bimaristan, bimarhâne, şifahâne veya dârüşşifa olarak anılmaktadır. Her türlü giderlerinin vakıflar tarafından karşılandığı hastanelerle, her ihtiyaç sahibinin rahatlıkla tedavi gördüğü kurumlar oluşturulmuştur. Akıl hastalıkları için özel hastaneler de kurulmuş, buralarda hastalar insani şartlar altında su sesi, müzik ya da çeşitli meşguliyetlerle uğraştırılmak suretiyle tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bz. Halaçoğlu, Yusuf, *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı*, 161-163.

⁶⁰ **İmarethâneler:** Bu kurumda öğrencilere, fakirlere, kimsesizlere, gariplere, yolculara ve diğer ihtiyaç duyan herkese ücretsiz yemek verilirdi. Ecdadımız tarafından her yerleşim yerinde bu kurum oluşturularak binlerce kişinin ihtiyacı karşılanmıştır. Bk. Halaçoğlu, Yusuf, *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı*, 163-164.

⁶¹ **Hanlar ve Kervansaraylar:** Hanlar şehir merkezlerinde, Kervansaraylar da şehirlerarası yol güzergâhlarında yapılmış, yolcuların her türlü ihtiyaçlarının karşılandığı yapılardır. Bu anlamda konaklama, ibadet, temizlik, beslenme ve yine yolcuların hayvanlarının ihtiyaçlarını karşılayan birimler bulunurdu. Bk. Kazıcı, Ziya, *İslam Müesseseleri*, 211-213.

⁶² Benli, Davut Gazi, *Çan'ın Kayıp Mirası Ali Efendi-zâde Mehmet Emin Efendi ve Vakfı 1817*, Ankara, Çan Belediyesi Kültür Yayınları, 2012, 29.

⁶³ Müftüoğlu, Mehmet Fatih (Editör), *Tarihte İlginç Vakıflar*, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları 2012.

-Yaşlı kadınlara ve sığınacak yeri olmayan kadınlara ev tahsis eden, dul ve fakir hanımların ihtiyaçlarını karşılayan vakıflar

-Kızlara çeyiz hazırlayan vakıflar

-Köleleri ve diğer fakir bekârları evlendiren vakıflar

-Sıcak pide dağıtan vakıf

-Muhtaçlara aşevi kuran vakıflar

-Fakirlere temizlik ve gıda maddeleri alan vakıflar

-Âmâlara hizmet eden vakıflar

-Yaz günlerinde soğuk su dağıtan, sebillere kar koyan vakıflar

-Teravihlerde Kaçkar balından şerbet dağıtan vakıf

-Su kuyuları açtıran vakıflar

-Helva, meyve dağıtan, fakirler için kurban kesen vakıflar

-Fakirlerin vergilerini ödeyen vakıflar

-Çocukları sünnet ettiren vakıflar

-Öksüz ve yetim çocukları barındıran vakıflar

-Yetimlere elbise alan vakıflar

-Müslüman esirleri kurtaran vakıflar

-Yoksul mahkûmlara harçlık veren, mübarek gecelerde mahkûmlara ikramda bulunan vakıflar

-İflas eden tüccarlara yardım eden vakıflar

-Yatılı öğrencilere burs veren, giysi ve kırtasiye yardımı yapan vakıflar

-İlim kitapları bağışlayan vakıflar

-Fakir insanları hacca gönderen vakıf

- Misafirhane yaptıran, köye gelen misafirleri ağırlayan vakıflar
- Hamam ve çamaşırhane yaptıran vakıflar
- Müslim ve gayrimüslimler için mezar yaptıran vakıflar
- Leylekleri koruyan vakıflar
- Sokak hayvanlarına ekmek veren vakıflar

İslam medeniyetinin tarih içinde zamanın şartlarına göre ürettiği, insan onurunu koruma yönünden en önemli yardım şekillerinden biri de *sadaka taşlarıyla* gerçekleştirilmiştir. Sadaka taşları Anadolu'nun birçok şehrinde genellikle silindirik şekilde, boyları bir metre civarındadır. Bu taşları sağa sola atılmış atıl bir şekilde birçok Anadolu şehrinde hâlâ görülebilmektedir. Bu taşlar, şehir ve kasabalarda cami, çeşme, hastane gibi halkın çok kullandığı mekânlar civarındaki تنها yerlerde bulunurdu. Hayırseverler kimseye fark ettirmeden, bu taşların para konulmak için hazırlanan oyuk yerine sadakalarını bırakırlar, ihtiyaç sahipleri de buradan ihtiyaçları kadar parayı alırlardı. Böylece sadaka verenle sadaka alanın birbirini göremediği ve tanımadığı bir sistem kurulmuştur. Hz. Muhammed'in Müslümanları teşvik ettiği '*sağ elin verdiği sol elin hissetmemesi*' şeklindeki yardım anlayışı Müslüman Türkler arasında bu şekilde tezahür etmiştir. Bu yöntemle zarif bir şekilde yardım alanı incitmeyen, yardım eden kişi karşısında ezilmesini ve minnet altında kalmasını gerektirmeyen bir yardımlaşma sistemi kurulmuştur.⁶⁴

Bugün belediyeler ve çeşitli dernekler aşevleri ve insanların diğer ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik genellikle hayır çarşısı adıyla anılan, ihtiyaç sahiplerinin doğrudan ihtiyaçları olan ürünleri alabildikleri hayır kurumları oluşmuştur. Yine muhtaçların belirlenerek doğrudan adrese teslim yardımlar da yapılmaktadır. Ancak yardım için kuyruğa girmiş insan manzaraları, büyük şehirlerde karneyle günlük ekmek veren araçları bekleyen insan kümeleri manzaraları, kaymakamlıklar

⁶⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Sevim, Nidayi, Medeniyetimizde Toplumsal Dayanışma ve Sadaka Taşları, İstanbul, Kitap Dostu Yayınları, 2009; <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=41842>, 10.03.2013; <http://www.irfanmektebi.com/YaziDetay.php>, 10.03.2013; <http://www.sonpeygamber.info/infak-kulturunun-zarif-anitlari-sadaka-taslari> 10.03.2013.

önünde biriken ve yardım işlemlerini yürütmeye çalışan insan görüntüleri Müslüman bir topluma yakışmayan gerçeklerdir.

Bugün teknolojinin geldiği seviye ile insanlara yapılacak yardımların daha nezih ve incitmeden yapılabilme imkânları olabildiğince artmıştır. Elektronik sistemlerle açılan hesaplara yapılacak yardımlar, yardım alanla yardım edeni karşı karşıya getirmeyerek minnet altında kalmayı önleme açısından önemli bir yoldur. Hayatın her alanında kullandığımız teknolojiyi bu alanda da kullanarak ihtiyaç sahiplerini incitmeden, onurlarını kırmadan yardım etme yolları bulabiliriz.

Sonuç

İslamiyet'e göre Müslümanlar toplumsal hayatta birbirleriyle olan ilişkilerinde saygı, sevgi, affedicilik ve başkalarının kusurlarını örtmek gibi hasletlerle bezenmelidirler. Onlar içinde yaşadıkları toplumdaki her türlü sıkıntı verici durumu ortadan kaldırmaya çalışmalıdırlar. Bu çerçevede İslamiyet, insan onurunu korumak adına, muhtaçlara karşılıksız yardım etmeyi Müslümanlara bir görev olarak yüklemiştir. Her türlü düşkün ve zor durumda olan kişiye yardımı ve bunu da nezahetle, yardım alan kişiyi incitmeden ve sonrasında da başa kakmadan yapmayı emretmiştir. İslam dini muhtaç kişilere yapılan yardımı 'Allah'a yapmış gibi' kabul etmiş, verilen her şeyi de Allah'a verilen bir borç olarak değerlendirmiştir. Diğer yandan yapılan yardım ne kadar büyük olursa olsun, Allah'ın vadedtiği mükâfat karşısında, küçük, çok küçük kalacağı anlayışıyla, yardımda sınır tanımama anlayışı teşvik edilmiştir.

İslamiyet'in önerdiği yardım anlayışı, İslam tarihi boyunca vakıflarla en güzel şekilde müşahhas hale getirilmiştir. Çok çeşitli konularla ilgili vakıflar sayesinde her türlü ihtiyaç sahibi soyuna sopuna, cinsiyetine milliyetine hatta insan olup olmamasına bile bakılmaksızın yardıma layık görülmüştür. Yardımseverliğin vakıf şeklinde kurumsallaştırılmasıyla da yardım edenle yardım alanın doğrudan karşı karşıya gelmemesi sağlanmıştır. Yardım alan olmak, başlı başına insan onurunu zedeleyici bir durum olsa da, bunun bir şahıs değil de kurum aracılığı ile gerçekleştirilmesi ile bu onur kırıcılığın en aza indirilmesi hedeflemiştir. Yardımların sadaka taşı yoluyla yapılması ise bu konuda yapılabilecek en iyi yollardan biri olarak tarihteki yerini almıştır.

Teknolojinin Müslümanlar tarafından insan onurunu kırmadan yardım yapma konusunda önemli fonksiyonlar üstlenmesi gerekmektedir. Ancak bugün bu konuda çok kötü örnekler ortaya çıktığını görmekteyiz. Günümüzde çoğu zaman yapılan yardımların kamera ya da fotoğraf makinalarıyla kaydedilerek her yerde yayınlanmasıyla yardım alanlar, bütün âleme teşhir edilmektedir. Bu yolla, *bakın biz nasıl yardım yapıyoruz* denilerek yardım yapacak durumda olanlardan, destek alınmaya çalışılmakta, ya da *yardımlarınızı yerine ulaştırıyoruz* mesajı verilmektedir. Ancak böyle bir uygulamayla yardım alanlar da olabildiğince teşhir edilmekte ve ezilmektedir. Sonuçta Hz. Peygamberin tavsiyesi olan, *veren elin, alan eli tanınaması* bir yana, *veren el ve alan el, bütün gözlerin içine sokularak teşhir edilmektedir*.

Aslında Hz. Muhammed'in ve diğer bütün peygamberlerin gönderilişindeki gaye insanlara onurlu yaşamayı öğretme ve onurlu yaşatmayı sağlamaktır. Kur'an'da, bütün varlıkların, Allah tarafından en mükemmel şekilde yaratılan (eşrefi mahlûkat) insanın emrine verildiği bildirilmiştir.⁶⁵ Bundan dolayı insan, onurunu korumak için öncelikle sadece kendisine borçlu olduğu Allah'tan başkasına kulluk etmemeli, Allah dışında bütün varlıkları kendi dengi ya da Allah'ın kendi emrine verdiği yardımcıları olarak kabul etmelidir.

Kur'an'da, Müslümanlar maddi anlamda yardımlaşarak ve Allah'ın kendilerine emanet ettiği mallardan başkalarını faydalandırarak kulluk görevlerini yapmaya çağırılmıştır. Kur'an, insanın maddi ihtiyaçlarını dikkate almakla birlikte, onları manevi yoksulluktan kurtarmayı da hedeflemektedir. Bunun bir ifadesi olarak, Hz. Muhammed'in Allah'ın ayetlerini okuyan, insanlara kitap ve hikmeti öğreten, onları temizleyen,⁶⁶ onlara iyiliği emreden, kötülüğü yasaklayan, temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılan, üzerlerindeki ağırlıkları kaldırarak onların zincirlerini kıran, onları özgürlüklerine kavuşturan⁶⁷ bir kimliğe sahip olduğunu ifade etmiştir. Bütün bunlar, insan onurunun korunması ve bu konuda bilinç sahibi olunmasında vazgeçilmez unsurlardır. Yani İslam dini insanı, hem maddi, hem de manevi anlamda onurlu, Allah'tan başka kimse önünde eğilmeyen ve sadece Allah'a minnet borcu olan kişiler haline getirmeyi hedeflemiştir. Bunun böyle anlaşılması ve uygulanması görevi de Müslümanlara ait bir görevdir.

⁶⁵ Hac 22/65.

⁶⁶ Bakara 2/129, Âli İmran 3/164, Cuma 62/2.

⁶⁷ A'raf7/157.

Sonuç olarak iyilik anlayışının nasıl olması ve nasıl iyilik yapmak gerektiği sorusuna özet olarak şöyle cevap verebiliriz:

1-İnsan elinde bulunan bütün imkânların kendisine imtihan vesilesi olarak verildiğini unutmamalıdır.

2-Elindeki imkânları kendisi ve diğer insanlar için kullanılmak için verildiği için cimrilik yapmamalıdır.

3-İmkânlarını kullanarak başkalarına ikramda bulunurken, bunu kendisinden bir lütuf değil Allah'ın verdiği imkânın aktarılması olarak düşünmeli ve karşısındaki muhatabına bunu hissettirerek rahatlamasını sağlamalıdır.

4-İyiliği eğer (özel bir durum yoksa; teşvik, örneklik vb. gibi) gizli, 'sağ elin verdiğini sol el görmeyecek' şekilde yapmalıdır.

5-Yaptığı iyilikleri başa kakarak boşa çıkarma, hatta zararlı duruma düşme gafletinde bulunmamalıdır.

6-Yaptığı iyiliklerin karşılığını sadece Allah'tan beklemelidir.

7-Yaptığı iyiliklere teşekkür edilmeyince iyiliğin boşa gittiğini düşünmemeli, 'gerçek karşılık Allah tarafından verilecektir.' demelidir.

8-İyilik için verdiği her şeyin kendisi için de uygun güzel ve işe yarar olması gerektiğini unutmamalı, kendisi beğenmediği ve gönül hoşluğu ile alamayacağı şeyleri başkalarına iyilik adına vermemelidir.

9-İyilik yapmak için zengin olmak gerekir dememeli, ne kadar imkâna sahipse o kadar yapmalı, iyilikten geri durmamalıdır.

10-Kendi ihtiyacı olduğu halde başkalarına iyilik yapmak, başkalarını kendisine tercih edebilmek iyiliğin zirvesidir. Müslümanlar bu zirveyi hedeflemelidir.

11-Yapılan iyilikleri sürekli hale getirmeye çalışmalı, her zaman her fırsatta her yerde iyilik yapmalı, iyiliği teşvik etmeli ve hayırseverliği bir hayat tarzı haline getirmelidir.

12-İyilik yapmak için insanların talep etmesini beklememek gerekir. Duruma göre, ihtiyaç sahibi olmasa bile insanlara ikramlarda bulunmak, bu yolda harcamalarda bulunmak gerekir.

Kaynaklar

- Benli, Davut Gazi, *Çan'ın Kayıp Mirası Ali Efendi-zâde Mehmet Emin Efendi ve Vakfı 1817*, Çan Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2012.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Mugîre (ö. 256 h.) *Sabîhu Buhârî*, Yayınlayan, Kasım el-Şemmâi el-Rifâi, Beyrut, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1987.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Hatalmış, Ali, *İslam Toplumunda Kölelik ve Cariyelik*, Araştırma Yayınları, Ankara 2012.
<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=41842>, 10.03.2013.
<http://www.irfanmektebi.com/YaziDetay.php>, 10.03.2013.
<http://www.sonpeygamber.info/infak-kulturunun-zarif-anitlari-sadaka-taslari>
10.03.2013.
- İbn Hacer el-Heytemî, *İmam Ebû Hanife*, Ter. Manastırlı İsmail Hakkı, Misvak Neşriyat, İstanbul 2009.
- İbn Hişam, Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Yayınlayan, Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebî, Beyrut 1936.
- el-Kardavî, Yusuf, *Fakirlik Problemi Karşısında İslam*, Ter. Abdulvahap Öztürk, Nur Dağıtım, Ankara t.y.
- Kazıcı, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991.
- Müftüoğlu, Mehmet Fatih (Editör), *Tarihte İlginç Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2012.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî el-Neşâbü'rî (ö. 261), *Sabîhu Müslim*, Yayınlayan, Muhammed Fuad Abdülbakî, Çağrı Yayınları, İstanbul t.y.
- Nevevî, Muhyiddîn, *Riyâzü's-Sâlihîn ve Tercümesi*, Ter. Kıvamüddin Burslan, Hasan Hüsnü Erdem, Gaye Matbaası, Ankara 1981.
- Rûdânî, İmam Muhammed bin Muhammed bin Süleyman, Ter. Naim Erdoğan, Büyük Hadis Külliyyatı, İz Yayınları, İstanbul 2012.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü'r-Tefâsir*, Ter. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.

- Sevim, Nidayi, *Medeniyetimizde Toplumsal Dayanışma ve Sadaka Taşları*, Kitap Dostu Yayınları, İstanbul 2009.
- Sarıçam, İbrahim ve Erşahin, Seyfettin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- Şeker, Mehmet, *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, DİB Yayınları, Ankara 2007.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir (ö. 310/922), *Tarihu Taberî Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk*, Yayınlayan, Nevaf el-Cerrah, Beyrut 2003.
- Taleğani, Mahmut, *İslam ve Mülkiyet*, Ter. Ahmet Saidoğlu, İstanbul, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1989.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîb/Sünen-i Timizî*, Yayınlayan, Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetü Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi, 2. Baskı, Mısır 1975
- Turgay, Nurettin, *Kur'an'da Mal Kavramı*, Fecr Yayınları, Ankara 2006.
- ez-Zebîdî, Zeynuddin Ahmet b. Ahmed b. Abdullatif *Sahîb-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarîh*, Ter. Kamil Miras, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969.
- Not:** Kur'an-ı Kerim'den yapılan alıntılarda herhangi bir meale bağlı kalınmamıştır.